

СТАНОВИЩЕ

от доц. Велина Тодорова, Институт за правни науки при БАН
за дисертационния труд на Ева Станиславова Касева на тема
**„Компетентност и приложимо право към задълженията за издръжка
по Регламент (ЕО) № 4/2009”**

за придобиване на образователната и научна степен „доктор”

Със заповед № РД38-437/22.06.2016 г. на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски” съм определена за външен член на научното жури по процедурата за защита на дисертационния труд за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование: 3 „Социални, стопански и правни науки“, Професионално направление: 3.6 „Право“, докторска програма Международно частно право (МЧП). В това си качество предоставям следното становище:

Представеният труд напълно отговаря на критериите за дисертабилност. Темата на съчинението не е цялостно и системно разработена в българската наука, което позволява да ѝ бъде посветено монографично изследване с възможност за научни приноси. Приемам напълно факторите, обосноваващи актуалността на темата, изтъкнати в дисертацията. Сред тях откроявам сравнително скорошното влизане в сила на Регламент № 4/2009 (18.06.2011 г.) и на Протокола за приложимото право към задълженията за издръжка, нарастващото значение на тези уредби в контекста на свободното движение на хора, нарастващия брой „международни” семейства (по данни от дисертацията, към 2012 г. в ЕС има 16 млн. брачни двойки, в които съпрузите са с различно гражданство, над 16 млн. са децата не живеещи в държавата, в която са родени), на промените в семействата и в семейното право и на значителния по стойността си ресурс по трансгранични искове за издръжка. Извънредно убедителен е аргументът за протичащата хармонизация в материалното семейно и наследствено право в границите на ЕС, но в още по-голяма степен - и в европейското международно частно право (МЧП). МЧП на издръжката е елемент от този процес. С Регламент № 4/2009 се въвежда уеднаквена уредба в областта на определянето и събирането на издръжката и така се допринася за постигане на целта на Европейския съюз (ЕС) да поддържа пространство на свобода, сигурност и правосъдие за гражданите си. Поради това дисертацията отговаря на определена необходимост на българската правна теория и практиката (авторката твърди, че делата за издръжка съставляват най-голям дял от делата с международен елемент в българските съдилища, с.24). Съчинението съдържа идеи и предложения от значение за бъдещото развитие на европейското, но и на българското семейно и гражданско процесуално право (споразумението за издръжка или за избор на приложимо право или на съд, например,).

Общото впечатление от дисертационния труд е изключително положително. Изследването е задълбочено, методологически прецизно, обхватно и коректно към научната традиция. Заглавието на дисертацията точно отразява предмета на изследването: нормите на Регламент № 4/2009 относно международната компетентност и приложимото материално право към исковете за издръжка. Втората част от предмета е наложила и изследване на допълнителен източник, към който препраща Регламента - Хагския протокол за приложимото право към задълженията за издръжка. Извън предмета на изследването са оставени въпросите на признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството между държавите членки по въпросите на издръжката, също предмет на уредбата в Регламент № 4/2009.

Сериозният подход на авторката личи още от първия преглед на съчинението. Дисертационният труд е в обем от 266 страници. На 30 допълнителни стр. е изложен впечатляващ списък с български и чуждестранни нормативни актове, международноправни източници (многостранни и двустранни договори), нормативни и други актове на ЕС, ок. 70 акта на български съдилища и 11 решения на чуждестранни съдилища и решения на Съда на ЕС (СЕС), както и богат научен апарат, който включва 178 научни съчинения, от които 69 на български и 109 на чужди езици (английски, френски, италиански). Личат усвоени умения за работа с разнообразни източници на правото, с теоретичните съчинения, но и със съдебната практика.

Структурата на труда също свидетелства за задълбочено и мащабно изследване на избраната тема. Дисертацията се състои от три глави, всяка с разгърната структура, отразена в съдържанието. В обширното въведение ясно и прецизно са формулирани научно-изследователската теза и методологията на изследването, което е заявка за постигане на добри научни резултати. Приносите са коректно обобщени в заключението на труда.

В рамките на очертания предмет, докторантката прави център на изследването си принципите, които е следвал европейският законодател при формирането на уеднаквената уредба на задължението за издръжка при трансгранични спорове. Тезата е, че това са принципите за закрила на икономически по-слабата страна (нуждаещия се от издръжка), но и постигане на справедливост чрез закрила и на дължачия издръжка. Целта е през анализа на обективните източници да се изведе философията на уредбата, която да се използва и като обяснителен модел на разнообразните правни способности и техники за постигането на уеднаквен режим на присъждане и изпълнение на издръжка. Съчинението показва, че авторката успешно се е справила с доказване на начално формулираната си теза. Използвайки умело историческия и сравнителния методи и чрез системен и логически анализ на нормативните и ненормативни източници авторката доказва, че с балансираното прилагане на принципите „закрила – справедливост”, присъщи изобщо на европейското правно мислене и законодателство, е постигната уредба, насочена към опростяване и ускоряване на разрешаването на трансгранични спорове, свързани, със задълженията за издръжка: лесно получаване в една държава членка на изпълняемо в друга държава членка на решение за издръжка (§ 2 и § 9 от Регламента). Много сериозно постижение е уместното вплитане в анализа на относима практика на СЕС и на български съдилища.

По-конкретно бих открила следните постижения на изследването:

Пространният историкоправен анализ в първата глава на дисертацията, който подготвя контекстуално същинското изследване във втора и трета глава. Елементи на този анализ присъстват и в анализа на способите за определяне на международната компетентност и приложимо право, което допринася за по-доброто им разбиране. Понятието „задължение за издръжка” е коректно изведено както от гледна точка на българското семейното право, така и на МЧП и на европейското право. Отбелязана е заслугата на теорията за формулиране на понятието и принципите на уредбата – закрила и справедливост. Изяснено е автономното понятие на задължението за издръжка в МЧП на ЕС, вкл. неговото развитие и обхват, от значение за обхвата на действие на Регламента. Направено е полезното уточнение, че някои нови форми на семейството не са изрично посочени, което се обяснява с липсата на единен подход към тях в държавите членки (напр. фактическите съжителства, еднopolовите съюзи или бракове). Възприетият текст на чл.1 от Регламента обаче дава възможност на държавите, които ги признават, да осигурят закрилата на претендиращия издръжка.

Методите на правно регулиране от МЧП са системно и ясно изложени. Полезни са терминологичните уточнения, потребност от които възниква поради неточности във варианта на Регламент № 4/2009 на български език: ищецът при спор за издръжка е кредитор, а не взыскател (в превода на Регламента неточно е употребен термина взыскател, чл.2, § 1, т.10, същото и у Попова, В. Актуални проблеми на европейския граждански процес..., С., 2012 г.) и охранителните мерки, които в българската уредба се назовават като обезпечителни (чл.14 от Регламента).

Принос към българската правна теория и привоприлагане е системното изследване на развитието на източниците на МЧП относно издръжката (Брюкселската конвенция от 1968 г., Регламент (ЕО) № 44/2001 (Брюксел I), от който всъщност произхождат, Конвенцията от Лугано, Хагската конвенция за международното събиране на издръжка и др.). Този подход присъства и при анализа на всеки от способите за определяне на международната компетентност и приложимото право. В резултат са изтъкнати приемствеността и развитието, и особено новите тенденции в уредбата (например, въвеждане на обичайното местопребиваване като основание за определяне на международната компетентност, на субсидиарна компетентност, засилена защита на децата, чрез забраната за избор на компетентен съд, уредбата на приложимото право, вкл. възможност за избор на такова от лицата и др.).

Много добро впечатление прави сравнителноправният анализ, който не е самоцелен, а умело вплетен в логическия и системен анализ на източниците на уредбата на издръжката.

Ценен приносен момент на изследването е илюстрирането на уредбата и нейното прилагане чрез анализ на решения на български съдилища по въпросите на международната издръжка. Авторката се е възползвала успешно от обстоятелството, че дистанцията във времето от влизането на Регламента в сила е позволила да се развие българска съдебна практика, но и практика на Съда на ЕС, като от последната се извличат аргументи за тълкуване на някои от разпоредбите на Регламента. Тези части от съчинението ще имат и непосредствена практическа полза.

Отлично познаване на материята на МЧП, което личи в достъпното изясняване на методите на регулиране, на функционалната връзка между международната компетентност и признаването и изпълнението на съдебното решение в заявената изследователска парадигма на закрилата и справедливостта. Убедителен е и сравнителният анализ на основните критерии за определяне на международната компетентност – гражданство (отечествено право), местожителство и обичайно местопребиваване. Изтъкнати са историческото им развитие, тяхното значение и ефективност и тенденцията за по-широкото използване на обичайното местопребиваване. Последният критерий днес отразява най-близката връзка между лицето и съответната правна система, като така най-добре обслужва и принципа за закрила на по-слабата страна. Този фактор се използва все повече и в семейното право – чрез настоящия адрес на лицето, който определя местната подсъдност.

Добре са очертани новите моменти в уредбата, целящи предотвратяване на невъзможността за определяне на компетентен съд чрез правилата на субсидиарната компетентност, правилата относно висящия процес и особено – относно свързаните искиове.

И накрая бих отправила следните бележки към изследването, които могат да се приемат за технически, но и за концептуални, макар и не пряко свързани с предмета на изследването.

Неточно е твърдението, че в по-голямата част от европейските законодателства, еднополовите съюзи и фактическите съжителства са недопустими и не се признават за правно валидни на основание накърняване на обществения ред на непризнаващата държава (с.93). Фактическите съжителства и еднополовите съюзи или бракове имат различен статут и съответно последици, вкл. в областта на издръжката. Еднополовите съюзи или бракове са уредени вече в по-голямата част от държавите членки, поради което е вярно обратното твърдение, че малцинство са държавите членки на ЕС (сред тях са например, България, Полша и Унгария), в които те нямат правно валидни последици. Фактическите съжителства в почти никоя от държавите членки нямат правни последици в областта на издръжката. Във връзка с това, определения като „деликатен, деликатно”, използвани в контекста на уредбата на еднополовите бракове/съюзи или фактическите съжителства са неуместни, според мен, и не прилягат на академичния подход към социалните и юридическите факти, демонстриран в дисертацията.

Друга, по-скоро техническа, бележка се отнася до терминологията за назоваване на децата, родени извън брак. Терминът „извънбрачни деца” има негативна конотация и трябва да се избягва дори предвид факта, че децата, родени във фактически семейства преобладават като дял в ЕС. Не бих искала да обсъждам равнопоставеността на децата във връзка с брачния статут на родителите им, въпрос, който отдавна не стои в европейското право, поради което не мисля, че е нужно отделянето на толкова много усилия за доказването му в контекста на издръжката.

Следващата ми бележка също е терминологична. Терминът „родителска отговорност” не е легален, нито е приет от теорията на семейното право в България (вж. същото у Попова, В. цит. съч.). Моето мнение, което вероятно съвпада с това, на авторката, е че въвеждането му следва да се обмисли в положителна посока. Но с оглед прецизността (която е качество на дисертацията, напр. при терминологичните уточнения относно фигурата на „взискателя” и „кредитора”, охранителните и обезпечителните мерки), различието в термините поне трябва да се отбележи, като се изтъкне и съдържателното съвпадане на понятията – родителски отговорности и родителски права и задължения.

Последната ми бележка се отнася до предложението, отправено към европейския законодател (с.142), за включване на уязвими пълнолетни лица, неспособни да защитят интересите си, в персоналният обхват на чл.4, §3 от Регламент № 4/2009. Твърди се, че тези лица следва да бъдат включени, наред с децата, в групата на защитените кредитори с което би се постигнало и съгласуваност между Регламента и Протокола. Закрилата обаче се постига чрез ограничаване на процесуалната им дееспособност, а дори и на правоспособността им (чрез забраната за сключване на споразумение за избор на съд). Такова предложение е проблематично с оглед ратифицираната от ЕС Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания (вж. Council decision 2010/48/EC of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with disabilities). Според мен това предложение изисква допълнително обмисляне.

Ясно е, че горните бележки в никакъв случай не са определящи за заключението ми, че дисертацията на г-жа Касева притежава всички черти на цялостно, логически последователно изградено и задълбочено научно изследване. Въпреки високоспециализираната си насоченост, текстът е ясен и достъпен. Авторката демонстрира овладяна технология на научното изследване, способност за ясно формулиране на научна методология, изследователски тези и задачи и за системното и

изчерпателно им доказване. Резултатът е оригинално, теоретически задълбочено и практически полезно съчинение, в което авторката уверено и убедително е аргументирала тезите си, но и предложения за развитие на европейското право. Авторефератът на дисертацията е изготвен стриктно в съответствие с академичните стандарти и посочените в него приноси на дисертантката са точно формулирани и отразяващи постиженията ѝ.

Поради това становището ми е, че дисертацията на тема „Компетентност и приложимо право към задълженията за издръжка по Регламент (ЕО) № 4/2009” има всички качества за публична защита, а авторката ѝ Ева Станиславова Касева – притежава без съмнение теоретичния и изследователски капацитет за самостоятелна творческа работа в областта на международното частно право – национално и европейско. Въз основа на всичко казано, най-убедено смятам, че уважаемото жури има пълното основание да присъди на Ева Станиславова Касева образователната и научна степен „доктор”.

доц. Велина Тодорова
26.08.2016 г.